

POTICANJE GRAFOMOTORIČKOG RAZVOJA DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Hrvoić, Dorotea

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:497050>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)



**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**POTICANJE GRAFOMOTORIČKOG RAZVOJA
DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI**

DOROTEA HRVOIĆ

Split, 2023.

Odsjek za pedagogiju
Pedagogija
Predškolska pedagogija

**POTICANJE GRAFOMOTORIČKOG RAZVOJA DJECE RANE I
PREDŠKOLSKE DOBI**

Studentica:
Dorotea Hrvoić

Mentor:
prof. dr. sc. Maja Ljubetić

Split, rujan 2023.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. CJELOVITI RAZVOJ DJETETA RANE I PREDŠKOLSKE DOBI.....	2
1.1. Tjelesni razvoj.....	3
1.2. Kognitivni razvoj.....	4
1.3. Razvoj govora	8
1.4. Socijalni i emocionalni razvoj.....	10
1.5. Razvoj motorike	12
1.5.1. Razvoj krupne motorike	14
1.5.2. Razvoj fine motorike	16
2. GRAFOMOTORIKA	18
2.1. Pojam grafomotorike.....	18
2.2. Važnost grafomotorike.....	19
2.3. Rukopis.....	20
3. ULOGA OBITELJI I ODGOJITELJA U POTICANJU GRAFOMOTORIČKOG RAZVOJA DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI	21
3.1. Uloga roditelja.....	21
3.2. Uloga odgojitelja	24
3.3. Partnerstvo obitelji i odgojne ustanove	26
4. AKTIVNOSTI I METODE POTICANJA GRAFOMOTORIČKIH SPOSOBNOSTI DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI	27
5. ZAKLJUČAK.....	30
SAŽETAK	32
ABSTRACT.....	33
LITERATURA	34

UVOD

Rano djetinjstvo predstavlja ključno razdoblje u kojem se oblikuju osnovne motoričke, kognitivne, emocionalne i socijalne vještine koje će pratiti pojedinca tijekom čitavog života. U tom smislu, razumijevanje i poticanje razvoja grafomotoričkih sposobnosti postaje iznimno važno, budući da grafomotorika igra ključnu ulogu u razvoju finih motoričkih vještina, koordinacije oka i ruke te pripremi za pisanu komunikaciju. Ovaj završni rad istražuje cjeloviti razvoj djece rane i predškolske dobi s fokusom na grafomotoričke vještine i njihovu ulogu u djetetovu razvoju. Također, razmotrit će se uloga obitelji i odgojitelja u poticanju djetetova razvoja kroz primjerene aktivnosti i metode.

U prvom poglavlju, analizirat će se sveobuhvatni razvoj djeteta tijekom ranog i predškolskog razdoblja (tjelesni, motorički, socioemocionalni, razvoj govora i kognitivni aspekti). Analiziranje ovih aspekata pomoći će razumijevanju specifičnog razvoja grafomotorike kod djece. Drugo poglavlje usredotočit će se na razvoj grafomotoričkih vještina od druge do šeste godine djetetova života i to uvjetno, zbog uvažavanja izrazitih individualnih razlika djece. Svaka godina će biti posebno analizirana, prateći napredak djeteta u grafomotoričkim sposobnostima. Putem ove analize, bit će moguće bolje razumjeti kako se vještine poput crtanja, pisanja i preciznih pokreta razvijaju u skladu s uobičajenim rastom i sazrijevanjem djeteta. Treće poglavlje će istražiti uzajamni odnos razvoja grafomotorike i ukupnog razvoja djeteta. Proučit će se kako napredak u grafomotoričkim vještinama može poticati kognitivne sposobnosti, emocionalni razvoj te komunikacijske vještine. Osim toga, istražiti će se kako napredak u različitim aspektima razvoja, poput jezika i socijalnih vještina, može posredno utjecati na razvoj grafomotorike.

Uloga obitelji i odgojitelja u poticanju razvoja grafomotoričkih sposobnosti bit će istražena u četvrtom poglavlju. Uz širok spektar aktivnosti i različite pristupe, naglasak je na važnosti ranog pružanja podrške i obrazovanja, s ciljem poticanja optimalnog razvoja grafomotoričkih vještina kod djece u ranoj i predškolskoj dobi.

Ovaj završni rad ima za cilj dublje razumijevanje važnosti grafomotoričkog razvoja u ranom djetinjstvu te pružiti smjernice kako obitelji i odgojitelji mogu pridonijeti optimalnom razvoju ovih važnih vještina. Kroz sveobuhvatan pristup razumijevanju djeteta, moguće je stvoriti temelj za uspješan razvoj djece i pripremiti ih za uspješno učenje i komunikaciju u budućnosti.

1. CJELOVITI RAZVOJ DJETETA RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Prema Berk (2005), razvoj djeteta dio je šire znanstvene discipline, razvojne psihologije, koja se bavi istraživanjem ljudskog razvoja, a koja uključuje sve promjene koje pojedinac doživljava tijekom cijelog životnog vijeka. Unatoč velikom broju istraživača i njihovih raznolikih interesa svi imaju zajednički cilj: opisati i identificirati čimbenike koji utječu na konzistentnost i promjene kod mladih ljudi tijekom prvih dvadeset godina života. Berk (2005) područje razvoja dijeli na tri šira područja, fizičko, kognitivno i socijalno. Ova područja nisu potpuno odvojena, već se kod uobičajenog djetetova razvoja kombiniraju odnosno, integriraju kako bi stvorila cjelovito razvijeno dijete. Ovisno o teorijama i pristupima razvojnoj psihologiji, neki autori, poput Bronfenbrennera i Brunera se pridržavaju kontinuiranog modela koji vidi razvoj kao postupno akumuliranje vještina i znanja tijekom vremena, dok drugi poput Piageta, Kohlberga i Marie Montessori zagovaraju diskontinuirani model koji naglašava fazne promjene i skokove u razvoju koji se događaju u određenim vremenskim intervalima. Berk (2005), naglašava da proces socijalnog razvoja obuhvaća transformacije u emocionalnoj interakciji, samosvijesti, razumijevanju drugih, interpersonalnim sposobnostima, izgradnji prijateljstava i intimnih veza, te moralnom prosuđivanju i djelovanju. U njenim istraživanjima naglasak je i na fizičkom razvoju koji uključuje promjene u tjelesnoj veličini, proporcijama i pojavi, funkcioniranju organizma, osjetilnim i motoričkim spoznajama te općem fizičkom zdravlju. Također, ova autorica fokusira se i na kognitivni razvoj koji obuhvaća promjene u intelektualnim sposobnostima kao što su pažnja, memorija, akademsko i praktično znanje, rješavanje problema, kreativnost te korištenje jezika. Cjeloviti razvoj djeteta može se prema Berk (2005) podijeliti u pet faza: prenatalni period, dojenaštvo, rano djetinjstvo, srednje djetinjstvo i adolescenciju. Ovaj rad fokusirati će se na rano djetinjstvo i predškolsku dob te karakteristike razvoja djeteta te dobi.

1.1. Tjelesni razvoj

Prema Furlan (1981), u drugoj godini života djeteta dolazi do promjene proporcija tijela i glave zbog intenzivnog okoštavanja. Osnovni i ključni korak u motoričkom razvoju djece te dobi je njihov prijelaz iz ležećeg u uspravni položaj. Tjelesni razvoj se odnosi na promjene u fizičkom izgledu i vještinama djeteta koje se odnose na motoriku. Slijed razvoja motoričkih sposobnosti kod predškolske djece u načelu je vrlo sličan, gotovo jednak. Međutim, neka djeca razvijaju određene vještine prije, dok drugi to čine nešto kasnije. Najznačajnije postignuće u predškolskoj dobi je napredak u mišićnoj kontroli. „To se odnosi na tzv. finu motoriku (zakopčavanje gumbi, vezanje cipela, izrezivanje škarama, precizno bojenje zadanih površina) i na razvoj većih mišića-koji su u funkciji, primjerice, pri trčanju, skakanju, bacanju” (Furlan, 1981:61). Tjelesni razvoj slijedi određene obrasce. Princip cefalokaudalnog razvoja ilustrira kako se dijete postupno razvija, počevši od mišićne kontrole bliže glavi. Na primjer, odmah nakon rođenja, dijete je prvo sposobno držati glavu. S vremenom, fokus se premješta prema donjem dijelu tijela, pa dijete postupno usavršava kontrolu nad rukama prije nego što razvije sposobnost upravljanja nogama i uspješno hodanja, što obično postiže oko prve godine života. Slično tome, princip proksimodistalnog razvoja sugerira da kontrola mišića napreduje od trupa prema perifernim dijelovima tijela. Dakle, dijete prvo postiže uspješnu kontrolu nad pokretima cijele ruke, prije nego što nauči preciznu kontrolu šake, a kasnije i prstiju. U predškolskoj dobi, djevojčice obično pokazuju nešto manji rast i manju težinu u usporedbi s dječacima. Ta razlika u razvoju ostaje izražena sve do devete godine, kada se privremeno izjednače. S obzirom na brži rast kostiju u odnosu na mišiće, nije rijetkost da djeca osjećaju nelagodan osjećaj poznat kao „bol rasta“. S druge strane, za razvoj mišića potrebna je konstantna tjelesna aktivnost (Vizek, Vidović i sur., 2003).

Prema Šalaj (2018), primjećuje se da djeca često sudjeluju u „programima rane specijalizacije“, no takvi programi često preispituju sveobuhvatan tjelesni i motorički napredak djece. Glavna nedostatak ovih, kako ih Šalaj naziva, specifičnih vježbeničkih programa je njihova usmjerenost na jedan aspekt vještina, što ne omogućava djetetu da se razvija u svim ključnim područjima. Oni se često usredotočuju na određeni sport i prate specifične vježbe vezane uz taj sport. Iako takav pristup može dovesti do brzih rezultata u određenoj dobi, dugoročno gledano može rezultirati ozljedama i gubitkom interesa za aktivnosti. Posebno kod sportova koji zahtijevaju dominaciju jedne strane tijela, specifične vježbe mogu dovesti do neuravnoteženog rasta i razvoja. Kada se

radi s djecom predškolske dobi, bitno je naglasiti da tjelesni i motorički razvoj treba biti potican putem širokog spektra raznovrsnih sadržaja i igrom sve do desete godine djetetova života. Optimalan pristup u tom smislu obuhvaća sudjelovanje u univerzalnim sportskim školama ili različitim sportskim aktivnostima. Međutim, osim upisa u sportske programe, potrebno je shvatiti da za potpun razvoj nije dostatno upisati dijete u određeni sport (Šalaj, 2018). „Spontano kretanje djece u nekom praznom prostoru kao što je dvorište ili livada većinom razvija samo neke koštano-mišićne strukture, dok druge mogu u svom razvoju zaostati. Zato prostori za igru predškolske djece moraju biti svrsishodno opremljeni različitim predmetima i napravama“ (Furlan, 1981:60). Djeca predškolske dobi trebala bi se kretati najmanje tri sata dnevno, dok bi vrijeme provedeno pred ekranima trebalo biti minimalno. Sveobuhvatna perspektiva zdravog tjelesnog razvoja djece zahtijeva aktivno uključivanje roditelja kako bi tjelesne aktivnosti i kretanje integrirali u obiteljske rutine (Šalaj, 2018).

1.2. Kognitivni razvoj

Prema Starc (2004), spoznajni razvoj usko je povezan s načinom na koji dijete pokušava shvatiti svijet oko sebe i prilagoditi se njemu. Postupno se razvijaju složenije zamjene za stvarnost, kao što su sheme i pojmovi te različite misaone operacije. „Taj se razvoj zbiva uz neke neophodne uvjete, a to su djetetova aktivna interakcija s okolinom, posredovanje (tumačenje) djetetova iskustva i osiguranje uvjeta za razvoj pozornosti i misaonih strategija“ (Starc, 2004:20). Kognitivni razvoj obuhvaća napredak u složenim kognitivnim procesima kao što su razmišljanje, zaključivanje, opažanje, rješavanje problema te kreativno stvaranje. U početku 20. stoljeća, razvojna psihologija je doživjela istodobni razvoj dviju važnih teorijskih pravaca koji su istraživali čimbenike koji potiču taj razvoj. Jedna teorijska perspektiva zastupa tezu da se rani kognitivni razvoj razvija u kombinaciji sazrijevanja živčanih struktura i prirodne sklonosti za istraživanje okoline. Vizek, Vidović i sur. (2003) navode kako švicarski psiholog, Jean Piaget, predstavlja ključni primjer ovog umjerenog nativističkog pristupa. S druge strane, nalaze se teorije koje naglašavaju da su međuljudski odnosi djeteta i odraslih u njegovom okruženju od ključnog značaja za kognitivni razvoj. Ova skupina istraživača, primjerice, Jerome Bruner i Michael Cole smatraju da su odrasli u djetetovom okruženju ključni za proces spoznavanja i interpretacije događaja (Zhou, Jiayu, 2020). Ruski psiholog Lav Vygotsky je najistaknutiji predstavnik ove teorije (Vizek,

Vidović i sur., 2003). Jean Piaget formulirao je teoriju stupnjevito razvoja koja sugerira da se intelektualni napredak odvija u serijama značajno različitih faza. Svaka od tih faza označava novu organizaciju spoznaja, što ne uključuje samo povećanje količine informacija, već i razvoj novog tipa znanja (Vizek, Vidović i sur., 2003). „Napredovanje u razvoju mišljenja predškolskog djeteta nastupa kada se promjene njegove aktivnosti, odnosno onda kada rješava zadatke na osnovu spoznajnih motiva, a ne na osnovu praktične aktivnosti ili motiva igranja” (Đorđević, 1984:87).

Stupnjevi razvoja, specifično senzomotoričko razdoblje (0-2 godine), označavaju faze u kojima se razvoj odvija putem senzomotoričkih shema koje dijete koristi za istraživanje svog okruženja. Ove sheme temelje se na urođenim refleksima s kojima dijete dolazi na svijet. Tijekom ove senzomotoričke faze, učenje je često slučajno, no s vremenom dijete počinje crpiti znanje iz iskustava stečenih putem pokušaja i pogrešaka. Tijekom ovog perioda, dijete stječe sposobnost mentalne reprezentacije predmeta i događaja, omogućujući mu da razmišlja o njima čak i kada nisu fizički prisutni. To odvajanje od neposredne stvarnosti omogućuje razvoj planiranja i osnovnog rješavanja problema. Ključan napredak tijekom ove faze povezan je s razumijevanjem stalnosti objekata. Jean Piaget (1968) ističe da je presudan znak mentalnog prosuđivanja sposobnost shvaćanja da objekti postoje čak i kada nisu direktno u djetetovom vidokrugu (Vizek, Vidović i sur., 2003).

Prema Đorđević (1984), Menčiska (1981) sugerira da se početni intelektualni koraci djeteta temelje na primjeni prethodno usvojenih navika u novim situacijama. S druge strane, Đorđević piše da Vygotsky ističe da se u početnom intelektualnom razmišljanju dijete oslanja na odrasle i postiže rezultate preko potpore drugih. Ključno obilježje razvoja dječjeg mišljenja je postupno sve spretnije korištenje raznih alata kako bi se riješili zadaci. Dijete može koristiti alate koji nisu nužno fizički prisutni u njegovom okruženju (Đorđević, 1984).

Starc (2004) uvodi podstupnjeve senzomotoričkog razdoblja, u njih ubraja vježbanje refleksa, razvoj shema a pod time misli na uopćene sklopove ponašanja koji djetetu služe za funkcioniranje i razumijevanje stvarnosti u kojoj se nalazi. Sheme se dalje razvijaju prema postupcima otkrivanja okoline i to na način da dijete pokušava ponoviti zanimljive događaje koje je prvi put slučajno otkrilo. Starc (2004) to naziva naknadnim shvaćanjem uzročnosti. Nadalje, dijete u procesu svog razvoja aktivno istražuje okolinu te se služi aktivnim procesom pokušaja i pogrešaka. Ovaj proces

se supstituira djetetovim zamišljanjem aktivnosti pa tek onda rješavanjem tog zadatka (Starc, 2004).

U predoperacijskom stadiju, primjećuje se postupan razvoj u korištenju simbola. U početnoj fazi egocentrizma, dijete ne posjeduje potpunu svijest o odvajanju sebe od okoline, te okolinu smatra dijelom svog identiteta. Tijekom vremena, počinje razumijevati što je njegov unutarnji svijet a što okolina. U kasnijoj fazi egocentrizma, dijete razaznaje sebe od okoline, ali ne uspijeva zauzeti perspektivu drugih, niti shvatiti da drugi imaju drugačiji pogled na stvarnost, drugačije potrebe i svijest (Starc, 2004). Drugim riječima, „Egocentrizam je pojava da se dijete ponaša kao da svi oko njega znaju ili vide ono što i ono opaža ili zna“ (Vizek, Vidović i sur., 2003:50). Također, teže prihvaća pravila i često stavlja sebe u centar svega što se događa, što ga čini osjetljivim na gubitak te teško prihvaća igre s pravilima. Obično dolazi do smanjenja egocentrizma u periodu šeste i sedme godine, posebno kada dijete postane dijelom grupe u kojoj je važno prihvatiti zajednička pravila kako bi bilo uključeno (Starc, 2004).

Do treće godine, dijete često nije sposobno integrirati više karakteristika predmeta kako bi ih koristilo za prepoznavanje. Budući da se čvrsto drži samo jedne karakteristike, njegovo razmišljanje nije fleksibilno i prilagodljivo (Đorđević, 1984). Pozornost se stavlja na trenutno situaciju ili formu koje dijete opaža. Međutim, djetetova ovisnost o percepciji otežava usporedbu s prethodnom situacijom ili formom, stvarajući teškoće pri donošenju prosudbi o promjenama (Vizek, Vidović i sur., 2003). Paralelno s tim, prema Starc (2004), nesposobnost konzervacije označava nedostatak razumijevanja kod djeteta da promjena oblika ne utječe na masu predmeta. Ovaj nedostatak proizlazi iz djetetove tendencije prema vizualnim informacijama i fokusiranju na jedno svojstvo, a nedostaje mu sposobnost reverzibilnih operacija. Također, ireverzibilnost mišljenja znači da dijete nije u mogućnosti vratiti se unatrag u svom razmišljanju i vratiti se na početno stanje. Ove karakteristike predoperacijskog razdoblja ukazuju na potrebu djeteta da razvije kognitivne sposobnosti kako bi prevladalo ove ograničavajuće obrasce razmišljanja (Starc, 2004).

Djeca će premostiti ograničenja predoperacijskog razdoblja i prijeći na fazu konkretnih operacija, kada će im mentalne operacije omogućiti logičko rješavanje problema povezanih s konkretnim objektima (Starc, 2004). Koncept konkretnih operacija se odnosi na sposobnost djelotvornog logičkog razmišljanja i očuvanja svojstava poznatih i stvarnih sadržaja. U ovoj fazi, djeca mogu

razvijati pojmove, uočavati odnose i rješavati izazove samo kada se bave poznatim predmetima ili kad ih mogu stvarno zamisliti. Primjerice, dijete će moći shvatiti koncept očuvanja količine tvari u različitim oblicima.

Također, u ovoj razvojnoj fazi dijete je sposobno za uspješno savladavanje drugih misaonih operacija. Ova faza označava pojavu reverzibilnog razmišljanja, gdje dijete može misaono manipulirati povezanim idejama na logičan način. Nadalje, dolazi do decentracije, što implicira da dijete može koristiti logičko razmišljanje s više aspekata istodobno. Također, postupno se smanjuje ovisnost o trenutačnom zapažanju. Djeca nisu više ograničena na trenutačno zapažanje već su sposobna razmišljati o promjenama koje su dovele do različitih stanja.

Egocentrizam se smanjuje i djeca su sposobna uspješno se nositi sa zadacima koji se tiču odnosa između različitih klasa predmeta. U konkretnim situacijama, djeca počinju pokazivati znakove logičkog zaključivanja i osnove uzročno-posljedičnog razmišljanja. Sve ove promjene označavaju značajan napredak u kognitivnom razvoju, omogućujući djeci da se nose s kompleksnijim misaonim izazovima povezanim s konkretnim situacijama (Vizek Vidović i sur., 2003).

„Nakon 11. godine nastupa period formalnih operacija u kojemu mentalne operacije višeg stupnja omogućavaju logičko rezoniranje i apstraktno mišljenje“ (Starc, 2004:24). Drugim riječima, postaju sposobni analizirati kompleksne situacije, koristeći logičke principe i razmišljati o apstraktnim idejama koje možda nisu doslovno prisutne u stvarnom okruženju. Ova faza označava važan korak u njihovom kognitivnom razvoju, otvarajući vrata dubljem razumijevanju različitih koncepta i sposobnosti da primijene apstraktne misaone procese na razne probleme.

Teorija Lava Vygotskog naglašava ključnu ulogu socijalnog okruženja u formiranju viših kognitivnih funkcija kod djeteta. Za razliku od Piagetove teorije koja ističe biološko sazrijevanje kao osnovu učenja, Vygotski smatra da je učenje temeljni pokretač razvoja. Centralna točka spoznajnog napretka leži u usvajanju simboličkih sustava koji omogućuju djetetu razumijevanje okolnih pojava. U početku, djeca uče putem interakcije s odraslima, a kasnije ta znanja povezuju s već usvojenim spoznajama uz pomoć unutaršnjeg govora. Druga faza dječjeg razvoja obuhvaća razvoj misaonih struktura i pokušaj upravljanja okolinom. Naposljetku, treća faza omogućuje djeci samostalno koristiti simbole za zaključivanje, donošenje prosudbi i rješavanje problema. Jedan od ključnih pojmova ove teorije je „područje bliskog razvoja“. Ovaj koncept naglašava da je najučinkovitije učenje ono koje se odvija unutar raspona u kojem dijete ima potencijal za razvoj,

uz podršku odraslih. Kroz samostalni rad djetete pokazuje stvarnu razinu svojih sposobnosti, dok rad u suradnji s odraslom osobom otkriva potencijalnu razinu djetetovih sposobnosti (Vizek Vidović i sur. 2003) i upravo u tom aspektu razvidna je uloga odraslih (roditelja i odgojitelja).

Površnim promatranjem može se činiti kako su dva djeteta iste kronološke dobi na istoj razvojnoj razini. Međutim, kada promatramo kako svako djetete koristi pomoć odraslih ili vršnjaka, možemo uočiti različite pristupe. To znači da, iako su možda jednako napredni u nekim vještinama, njihove sposobnosti za suradnju s drugima razlikuju se.

Ova ideja pomaže dublje razumjeti djetetov razvoj jer prepoznaje da se napredak ne ograničava samo na ono što djetete već zna ili može postići samostalno. Umjesto toga, naglasak je na onome što djetete može naučiti uz podršku. Ovo gledište otvara vrata novim načinima rada s djecom, posebno kad je cilj potaknuti njihov spoznajni razvoj (Starc, 2004).

1.3. Razvoj govora

Govor se može promatrati iz više aspekata. Primjerice, „Govor je viša psihička aktivnost čovjeka koja mu omogućuje da pomoću sustava znakova i simbola priopćava svoja znanja, osjećaje, potrebe i mišljenje drugim ljudima. Govor se razvija sustavno i predvidivim redoslijedom“ (Starc, 2004:29). Prema Vizek, Vidović i sur. „Govor je vještina koja ponekad izgleda složenijom i od samog mišljenja. Strukturalni aspekt uključuje izgovor i gramatiku, a funkcionalni semantiku i pragmatiku. Izgovor podrazumijeva izvedbu posebnih glasova (fonema), svojstvenih pojedinom jeziku“ (Vizek Vidović i sur. 2003:60).

Čim se rodi, djetete donosi sa sobom prirodnu sklonost prema usvajanju jezika. Svako zdravo djetete ima fizičke i zvučne kapacitete da nauči izgovarati glasove svakog jezika. Ovi kapaciteti se ostvaruju kroz interakciju djeteta sa svojim društvenim okruženjem, osobito s obitelji. U ranom djetinjstvu, posebno osjetljivo razdoblje za razvoj govora, usko je povezano sa zrelošću živčanog sustava te strukturalnim promjenama u mozgu, uključujući nagli rast moždane mase i površine moždane kore. Ova faza omogućuje optimalno iskorištavanje urođenih jezičnih sposobnosti kroz socijalne poticaje. Između 2. i 12. godine starosti, mozak je najfleksibilniji za organizaciju kognitivnih funkcija, uključujući govor, nakon čega postupno gubi tu fleksibilnost (Starc, 2004).

Mala djeca uspostavljaju komunikaciju putem smijeha, plača i gestikulacije prije nego što razviju sposobnost govora. Obično, prema kraju prve godine života, većina djece izusti svoju prvu riječ. Tijekom razdoblja od druge do četvrte godine, dok su još u predškolskoj dobi, dječji rječnik otprilike udvostručuje svoj obujam svakih šest mjeseci. Do pete ili šeste godine većina djece usvaja osnovne elemente svog materinjeg jezika. No, u toj fazi, djeca često koriste jezik na egocentričan način. Zamjećuje se da razgovaraju sami sa sobom dok obavljaju zadatke i koriste posebne riječi. Ovaj unutarnji govor, koji se naziva „egocentrični govor“, često se primjećuje čak i u prvom razredu kada djeca miču usne dok pišu ili računaju, a što je Vygotski (1962) nazvao „unutrašnjim govorom“ (Vizek, Vidović i sur. 2003).

Razvoj govora kod djece obuhvaća nekoliko ključnih aspekata: prvo, način usvajanja glasova i pravila izgovora (fonološki razvoj), zatim način proširivanja rječnika te razumijevanje značenja riječi (semantički razvoj), način usvajanja pravila za sastavljanje rečenica i strukturiranje jezika (gramatički razvoj), te učenje primjene jezika u svrhu komunikacije i razmjene informacija (pragmatički razvoj). Također, djeca razvijaju svijest o jeziku, što znači da postaju sposobna razumjeti i analizirati jezične elemente (metalingvistička svijest). U ranoj dječjoj dobi, djeca počinju koristiti svoje prve riječi kako bi izrazila svoje potrebe i želje. U toj fazi, često koriste tzv. telegrafski govor, kratke rečenice koje prenose osnovne poruke. U ovom govoru, naglasak je na najbitnijim riječima, dok se manje važne često izostavljaju. Kasnije, oko šeste i sedme godine, njihova sposobnost izgovora postaje preciznija, rječnik se širi, a gramatičke strukture postaju složenije. Dijete tada usvaja vještine jezične komunikacije, sve bolje razumije i izražava svoje misli. U to vrijeme, djeca često postavljaju mnogo pitanja, pokazujući svoju znatiželju prema svijetu oko sebe te razvijajući svoje razumijevanje jezika. Približavajući se šestoj i sedmoj godini, djeca postižu visok stupanj jezičnih vještina. Dijete postaje sve bolje u rješavanju jezičnih izazova i razvija se u vještog govornika i slušatelja (Starc, 2004).

Chomsky tvrdi da postoji prirodna predispozicija koja omogućuje djeci da nauče govoriti, samo je potrebno da budu izložena ljudskom govoru tijekom djetinjstva. Međutim, novija istraživanja sugeriraju da socijalne povratne informacije imaju značajniju ulogu nego što se prvobitno vjerovalo. Razvoj rječnika i funkcionalnog govora donekle ovisi o interakciji s roditeljima i drugim važnim osobama u životu djeteta koji su spremni razgovarati s djecom, postavljati im pitanja te pažljivo slušati ono što djeca govore. Što se tiče odnosa između misli i jezika, Piaget smatra da je

govor sredstvo izražavanja misli, dok je jezik potpuno podređen mislima. S druge strane, zagovornici jezičnog determinizma vjeruju da jezik oblikuje način na koji razmišljamo o svijetu. No, prema Vygotskom, govor i misao se razvijaju neovisno na ranim stadijima razvoja. Misao se razvija prije govora, koji je predmisao. Ranija iskustva koja koje pojedinac nije uspio verbalizirati mogu biti teže zapamćena jer nisu pretvorena u jezične sheme koje većina činjeničnog znanja čini trajnim u dugoročnom pamćenju (Vizek Vidović i sur. 2003).

1.4. Socijalni i emocionalni razvoj

U ranom djetinjstvu, djeca počinju razumijevati osnovne emocije i uspostavljaju emocionalne veze poglavito s roditeljima.

U vrtićkom okruženju, svakodnevna interakcija pruža izvanrednu priliku za razvoj društvenih i emocionalnih vještina kod djece. Ključni aspekti ovog procesa uključuju stvaranje poticajnog okruženja koje potiče suradnju i samostalnost, kao i izražavanje emocija. Izgradnja bliskih odnosa između odgojitelja i djece temeljna je za povjerenje i osjećaj sigurnosti. Aktivno slušanje i odražavanje dječjih osjećaja pomaže djeci razumjeti i izražavati svoje emocije na zdrav način. Individualno vrijeme provedeno s djecom jača osobne veze i podržava emocionalni razvoj. Korištenje dječjih knjiga za razgovor o emocijama i socijalnim situacijama također je koristan alat. Vođenje na licu mjesta pomaže djeci razumjeti utjecaj njihovih postupaka na druge i potiče pozitivno ponašanje. Davanje učinkovitih pohvala za željeno ponašanje ima ključnu ulogu u jačanju socijalnih i emocionalnih vještina. Učiteljevo modeliranje prikladnih socijalnih i emocionalnih vještina pomaže djeci da ih usvoje. Sve ove strategije zajedno doprinose razvoju društvenih i emocionalnih kompetencija kod djece tijekom njihovog vrtićkog iskustva (Ho, Funk, 2018).

Igrom s vršnjacima, uče dijeliti i surađivati. Prema Vizek, Vidović i sur. (2003), Garvey (1990) smatra da socijalni napredak djece u predškolskom uzrastu slijedi veoma očekivan uzorak. Počinje usko, povezan s roditeljima, širi se na druge članove obitelji te druge osobe, sve do vršnjaka. Osim vlastitog doma, dijete stupa u interakciju s okolinom i vrtićem. U ovoj fazi, vršnjaci imaju važnu ulogu u oblikovanju djetetovih socijalnih i intelektualnih sposobnosti (Vizek, Vidović i sur. 2003).

Prema Vizek Vidović i sur. (2003), Kutnick naglašava kako igra s vršnjacima omogućuje djeci uspostavu veza s drugom djecom sličnog razvojnog stupnja. Kroz ovu interakciju, djeca razvijaju vještine suradnje i rješavanja sukoba, budući da među djecom nema prevladavajućih autoriteta kao među odraslima. Sukobi koji se javljaju među vršnjacima pomažu djeci shvatiti da drugi ljudi mogu imati različite poglede, osjećaje i razmišljanja od njihovih. Osim toga, prema Piagetu, ovi sukobi doprinose tome da djeca prevladaju egocentrizam, a u kojem se vlastita perspektiva smatra dominantnom (Vizek Vidović i sur. 2003).

U predškolskoj dobi, emocionalni raspon postaje raznolikiji, a djeca postaju bolja u izražavanju emocija. Također, uče pravila ponašanja i složenije socijalne vještine poput rješavanja konflikata. U tom razdoblju gradi se temelj samopouzdanja i samopoštovanja, uz podršku okoline. To je važno za njihov emocionalni razvoj i uspjeh u budućnosti u odnosima s drugima.

Prema Majumdar (2017), samosvijest je jedan od temeljnih postavki socijalnog i emocionalnog razvoja. Djeca počinju razumijevati tko su, svoje jedinstvene karakteristike i svoje mjesto u svijetu. Kroz ovaj proces, postaju svjesni svojih vlastitih potreba, želja i sposobnosti. Izražavanje emocija ključno je za uspješnu komunikaciju s drugima. Djeca uče kako verbalno i neverbalno izražavati svoje osjećaje. Ova vještina omogućuje im da izraze svoje potrebe i osjećaje te da razumiju emocije drugih. Samopouzdanje je važan dio socijalnog i emocionalnog razvoja. Kroz postizanje različitih malih ciljeva i uspjeha, djeca razvijaju povjerenje u vlastite sposobnosti. Osjećaj samopouzdanja pomaže im da se osjećaju samostalno i spremno za izazove.

Nadalje, regulacija emocija je vještina koju djeca razvijaju kako bi kontrolirala svoje emocije i reakcije na okolinu. Ova vještina omogućuje im da se nose s teškim emocijama i stresnim situacijama te da razvijaju emocionalnu stabilnost (Majumdar, 2017).

Socijalni i emocionalni razvoj djece igraju ključnu ulogu u njihovoj budućnosti. Podrška, razumijevanje i angažman odraslih u djetetovom životu ključni su faktori za uspješan razvoj ovih vještina i sposobnosti.

Nasuprot tome, djeca koja su izolirana od svojih vršnjaka često ne posjeduju razvijene vještine koje potiču pozitivne odnose među ljudima (Asher i Coie, 1990). „Prosocijalno ponašanje“, podrazumijeva načine na koje se pojedinac odnosi prema drugima, uključujući brigu, podršku i timski rad. Postizanju ovakvog ponašanja doprinose čimbenici kao što je način na koji roditelji

komuniciraju s djetetom - pokazujući mu ljubav i pažnju, ali istovremeno ga podučavajući kako njegove akcije mogu utjecati na osjećaje drugih (Hoffman, 1979). Također, interakcija s odraslima koji očekuju od djeteta da pokaže brigu za druge, odbacuju agresivne načine rješavanja problema te ga potiču na konstruktivno ponašanje (Kuczynski, 1982). Pomoću kontakta s odraslima koji potiču brigu za druge i potiču na empatiju, djeca mogu naučiti važnost prosocijalnog ponašanja.

1.5. Razvoj motorike

Kada se analizira razvoj motoričkih sposobnosti kod djece, misli se na njihovu sve veću sposobnost svjesnog i koordiniranog kretanja tijelom te rukovanja predmetima. Razvoj tih vještina prati se kroz različite etape, obuhvaćajući unapređenje kontrole držanja tijela (posturalna kontrola), pokretanje (lokomocija) te rukovanje objektima (manipulacija). Sukladno Kroghu (1994), u prvim godinama života promatraju se temeljna ponašanja uključujući osnovne voljne radnje: premještanje glave i gornjeg dijela trupa, okretanje, sjedenje, puzanje, uspravljanje i hodanje. Ove motoričke sposobnosti ispoljavaju se kod svakog zdravog djeteta upravo u redosljednom i gotovo predvidljivoj dobi. Dijete koje pokazuje interes za aktivnosti koristi svoju okolinu kako bi steklo svoja prva iskustva o sebi, vlastitom tijelu i pokretima, te o predmetima, okolišu i prisutnim osobama (Vasta i sur. 1998).

Važno je napomenuti da u ranim fazama života neurološko sazrijevanje ključno utječe na razvoj motoričkih sposobnosti. Na primjer, nastojanja da dijete nauči hodati neće biti uspješna sve dok dijete fizički ne sazrije za tu vještinu. Međutim, za potpuno razvijanje psihomotornih vještina također je presudno iskustvo. Dijete mora imati prilike za interakciju s fizičkim svijetom oko sebe i slobodno kretanje unutar svojih mogućnosti (Papalia i Olds, 1992). U ovom ranom razdoblju, osnovne motoričke aktivnosti postavljaju temelje za razvoj ključnih pokreta i prirodnih oblika kretanja koji postaju vidljivi između druge i sedme godine života. Prema Vasta i sur. (1998), osnovne pokrete je moguće podijeliti u tri kategorije: kretanje, održavanje ravnoteže i rukovanje predmetima. Progres u osnovnim vještinama sačinjen je od tri faze: u početnoj fazi ostvaruje se grublja koordinacija i osnovni oblik pokreta, gdje dijete pokušava izvesti složenije pokrete, no još uvijek mu nedostaju pripremne i završne komponente. U srednjoj fazi postiže se preciznija koordinacija i diferencijacija pokreta, te dijete ima veću kontrolu nad potrebnim pokretima. Ovo

postupno usklađivanje doseže svoj vrhunac u zreлом stadiju, gdje svi komponenti pokreta postaju besprijeckorno usklađeni i čine skladnu i odlučnu radnju, kao što je bacanje lopte. Tijekom cijelog predškolskog razdoblja primjećuje se postupno unapređenje sposobnosti korištenja ruku i prstiju za precizno rukovanje predmetima. Zreli stupanj fine motoričke spretnosti, gdje dijete uspješno upravlja olovkom ili drugim sličnim predmetima, postiže se oko osme godine, prema Beatyju (1994). Također, važno je napomenuti da postoji međuovisnost između različitih aspekata dječjeg razvoja. Na primjer, razvoj fine motoričke sposobnosti omogućava djetetu korištenje materijala za likovno izražavanje, što ima ključnu ulogu u razvoju likovnih vještina. Iz razvoja dječjeg izražavanja može se pratiti i napredak u motoričkim vještinama. Kroz proces rođenja, sve sposobnosti su prisutne samo kao potencijali koji će se vremenom razvijati. Važno je naglasiti da ograničavanje djetetova kretanja može utjecati na njegov razvoj motoričkih sposobnosti, čak i ako potencijal za to postoji. Ključni faktor koji oblikuje djetetove pokrete i kretanje, kao što su spretnost, brzina i preciznost, su upravo motoričke vještine (Starc 2004).

U ranom djetinjstvu, posebno do četvrte godine, postiže se značajan napredak u razvoju ravnoteže i koordinacije kod djece. Međutim, primjećuju se izražene individualne razlike u općem ritmu motoričkog razvoja među djecom iste dobi, što je rezultat kombinacije naslijeđenih i okolinskih faktora. Bitan faktor u razvoju motoričkih vještina je motivacija djeteta za aktivnim kretanjem i sudjelovanjem u različitim tjelesnim aktivnostima. Tijekom prve dvije godine, razvoj motorike više ovisi o sazrijevanju živčanog sustava, dok se kasnije napredovanje već naučenih pokreta sve više temelji na utjecaju okolinskih uvjeta i poticanju vježbanja (Starc, 2004).

U skladu s istraživanjem Findak (2009), u predškolskom obrazovanju, tjelesno i zdravstveno područje ima svrhu poticanja pravilnog rasta i razvoja djece predškolske dobi, brige o njihovom zdravlju, optimalnog razvoja njihovih tjelesnih karakteristika, te stjecanja i poboljšanja osnovnih motoričkih i općih tjelesnih znanja. Osim toga, također je usmjereno na poboljšanje tjelesnih sposobnosti i postizanje odgovarajućih obrazovnih ciljeva.

Jasno je da razvoj motoričkih vještina ima ključnu ulogu u oblikovanju djetetovih sposobnosti i samopouzdanja u predškolskom razdoblju. Kroz postupan napredak u koordinaciji, manipulaciji predmetima i ravnoteži, djeca stječu temelje za buduće motoričke i kognitivne izazove. Osim toga, razvoj motorike pruža osnovu za daljnje razumijevanje grafomotoričkih vještina, poput pisanja i crtanja, koje će biti ključne za njihovu akademsku i svakodnevnu uspješnost. Putem podrške

odraslih i kreativne aktivnosti, djeca će moći razvijati svoju sposobnost za suptilno i precizno baratanje s predmetima te izraziti svoje misli i ideje na papiru (Vasta i sur., 1998).

1.5.1. Razvoj krupne motorike

U dobi od dvije do tri godine, postignuća u razvoju motorike uključuju daljnje usavršavanje ravnoteže, hodanja te koordinacije ruku i nogu. Dijete tijekom tog razdoblja stječe sposobnost čučanja, stajanja na jednoj nozi uz pridržavanje te mijenjanja smjera u hodu. Spretnost u manipulaciji igračkama također napreduje (Leopold, 2023).

Između druge i treće godine, dijete postiže značajan napredak u kontroli stajanja i hodanja, usavršava ravnotežu i koordinaciju pokreta. Ovo razdoblje karakterizira sve veća sposobnost djeteta da održava stabilnost tijela dok se kreće i sudjeluje u različitim aktivnostima. Primjećuje se kako dijete sve bolje reagira na izazove ravnoteže, izvodeći igre koje potiču balansiranje i kontrolu. Također, dijete počinje usvajati vještine kao što su čučnjevi i uspinjanje na noge bez pomoći. Postupno, dijete razvija sposobnost stajanja na jednoj nozi uz lagano oslonac, što ukazuje na sve veću koordinaciju mišića i stabilizaciju tijela. Njegova radoznalost ga potiče da istražuje svoje okruženje na nove načine. Na primjer, dijete će pokušati stati na stolicu, postaviti se u neobične položaje ili se okretati oko sebe. Ovi pokreti pomažu mu da razvija osjećaj za prostor i svoje tijelo te da integrira senzorne informacije za bolju koordinaciju pokreta. Sve ove aktivnosti doprinose daljnjem razvoju motoričkih vještina djeteta, podržavajući njegovu sposobnost održavanja ravnoteže, koordinacije i stabilnosti (Starc, 2004).

Također, djetetove kretnje postaju sve više raznolike i precizne, pokazujući znatan napredak u koordinaciji ruku i nogu te sposobnosti prilagodbe u različitim situacijama. Postupno, koordinacija ruku i nogu postaje sve bolja, omogućavajući mu da se kreće naprijed, unatrag i postrance s povećanom vještinom (Starc, 2004). Može se penjati uz stepenice koristeći noge naizmjenično, no prilikom svakog koraka stavlja obje noge na istu stepenicu. Pri silasku koristi uvijek istu nogu. Dijete može proći kroz sobu na prstima. Trčanje je lakše, ali i dalje hoda s ravnim stopalima i ima izazova pri zaustavljanju i okretanju (Einon, 2004). Iako može imati poteškoća u skretanju i naglom zaustavljanju, s vremenom postaje sposobno promijeniti smjer kretanja i bolje kontrolirati

svoje pokrete. Također, dijete pokazuje sklonost prema penjanju, istražujući svoje granice penjući se na penjalice, unatoč eventualnom nedostatku sposobnosti za siguran silazak (Starc, 2004).

Dijete ove dobi pokazuje početne znakove koordinacije pri bacanju predmeta. Primjećuje se kako pažljivo baca loptu, osiguravajući da ne padne. Ovo je rani znak usmjeravanja i preciznosti, dok se dijete trudi da zadrži kontrolu nad svojim pokretima. Postupno, dijete usvaja vještine bacanja predmeta u određenom smjeru. Dijete također istražuje različite tehnike bacanja, najprije iz ručnog zgloba, a zatim usvaja i zamah ruke kako bi postiglo veću snagu i daljinu. Primjećuje se kako hvata loptu na tijelu u visini prsa, demonstrirajući rastuću koordinaciju između ruku i očiju te usklađivanje s brzinom predmeta. Dijete pokazuje interes za guranje lopte nogom, a kasnije i za udaranje lopte. Ovaj skok u kreativnosti pokazuje njegovu sposobnost prilagodbe pokreta ovisno o situaciji te integraciju različitih dijelova tijela u cilju postizanja željenog rezultata (Starc, 2004).

Od četvrte do pete godine, dijete se nalazi u razdoblju ekspanzije, kada njegova tjelesna energija buja i potreba za kretanjem postaje izraženija nego ikad. Ovaj period karakterizira osvajanje prostora putem raznovrsnih aktivnosti poput hodanja, trčanja i penjanja, što potiče daljnji razvoj njegove motorike.

U ovoj fazi, nastavlja se trend napretka i razvoja motoričkih sposobnosti. Njegovo usavršavanje ravnoteže primjećuje se dok stoji s nogama skupljenim, a posebno dok održava ravnotežu na gredi širine 20 cm, uspješno izvodeći izmjenične korake. Hodanje postaje sve preciznije, pri čemu dijete uspješno održava ritam i ravnotežu dok se kreće prema cilju. Njegova sposobnost hodanja naprijed, natrag, postrance, na prstima i dugim koracima omogućava mu da istražuje svijet na sve raznolikije načine. Trči na prstima s nagnutim gornjim dijelom tijela prema naprijed. Sposobno je poskakivati na jednoj nozi i skakati s podloge u različitim smjerovima (Starc, 2004).

U razdoblju od pete do šeste godine nastavlja se izražen rast i razvoj djetetovih motoričkih sposobnosti. Obilježeno je intenzivnim rastom, posebno u pogledu izduženja nogu. Dijete pokazuje sve manju sposobnost dužeg sjedenja, što je pokazatelj napretka u motoričkim vještinama te sve veće potrebe za kretanjem.

Primjetne su velike individualne razlike među djecom u ovoj dobi, dok svako dijete postigne napredak prema svojim vlastitim tempom i sposobnostima. U pogledu ravnoteže, dijete pokazuje napredak dok stoji na jednoj nozi od osam do deset sekundi. S vremenom, razvija se sposobnost

održavanja ravnoteže čak i s prekrštenim rukama (u dobi od pet godina) ili zatvorenim očima (sa šest godina). Djetetova sposobnost savijanja i dodirivanja nožnih prstiju bez savijanja koljena pokazuje rastuću gipkost i fleksibilnost. Hodanje postaje sve prirodnije, dok dijete opušteno hoda njišući rukama poput odraslih. Sada može hodati točno po crti bez pogreške na udaljenosti od otprilike tri metra, izražavajući sklad i preciznost u svojim pokretima. Djetetove vještine trčanja i skakanja se dalje usavršavaju. Ono povezuje trčanje s skakanjem, trči uz stepenice i skače u vis i daljinu. Sposobno je poskakivati na jednoj nozi izmjenjujući nogu te čak može 10 i više puta skočiti na jednoj nozi naprijed, prema naprijed, i uz prethodni zamah. Dijete također razvija vještine bacanja, baca predmete s ciljem udaljenim tri metra, te baca u daljinu koristeći zamah tijela. Također pokazuje sve bolju sposobnost hvatanja lopte iz različitih visina (Starc, 2004).

1.5.2. Razvoj fine motorike

U dobi od dvije do tri godine dijete postiže značajan razvoj fine motorike, usavršavajući svoje sposobnosti hvatanja predmeta prstima nasuprot palcu, što otvara vrata širokom spektru preciznih aktivnosti. „Stvari postavlja na mjesto s većom preciznošću i bolje je u graditeljskim vještinama i slaganju puzzlea. U dobi od tri godine sposobno je graditi tornjeve od osam kocaka“ (Einon, 2004:12). Ove aktivnosti potiču preciznost, koordinaciju i pažnju na detalje. Dijete također pokazuje sposobnost stvaranja struktura kao što su vlakovi i mostići koristeći kocke. Ova kreativna sposobnost zahtijeva preciznost u postavljanju i spajanju kocaka te potiče razmišljanje o prostornom odnosu. U dobi od tri godine, dijete može precizno prelijevati tekućinu. Jede bez velikog nereda. Samo se umiva i pere zube te postaje spretnije u oblačenju. Dugmad, zatvarači i vezivanje cipela i dalje predstavljaju izazov. Dijete može postaviti stol i složiti rublje. Također je sposobno oblikovati glinu u kuglicu i rezati tupim nožem (Einon, 2004). Dijete također pokazuje znatiželju i pokušava saviti papir na dva dijela, što ukazuje na sve veću kontrolu pokreta prstima. Kada je riječ o crtanju, dijete počinje s povlačenjem vertikalnih, vodoravnih i točkastih linija te sitnih šara (Starc, 2004). Također, prema Einon (2004) sposobno je podići olovku s papira i staviti je tamo gdje želi povući novu crtu. Pokazuje ljubav prema šaranju, osobito kružnim uzorcima, i sposobnost precrtavanja kruga. Na kraju, dijete razvija dominaciju ruke i noge. Oko treće godine, postaje vidljivo koristi li više desnu ili lijevu ruku za većinu aktivnosti, što ukazuje na uspostavu dominantne strane (Starc, 2004).

U domeni fine motorike, dijete u dobi od četiri do pet godina usavršava svoje vještine izgradnje i manipulacije. Sposobno je preklopiti papir po dijagonali, šiljiti olovke i navijati igračke na ključ. Kroz crtanje, djetetova sposobnost raste. Pravilno drži olovku ako mu se pokaže, koristeći aktivno zapešće i prste (Starc, 2004). Dijete od tri godine crta ljude s očima i nosovima, na nekim crtežima mogu se vidjeti kuće i automobile te piše svoje ime (Einon, 2004). U ovom razdoblju, djetetova dominantna ruka i noga postaju jasnije definirane, a oko 90% djece razvija desnorukost. U složenijim motoričkim vještinama, vozi tricikl s lakoćom, izvodeći polukružne pokrete i pokazujući veću spretnost u igrama s loptom, uključujući bacanje, hvatanje i šutiranje (Starc, 2004).

Sve ovo zajedno svjedoči o progresivnom razvoju motoričkih vještina djeteta u dobi od četiri do pet godina, dok istražuje i osvaja svijet oko sebe putem sve složenijih i preciznijih fizičkih aktivnosti.

Djetetova fine motorička spretnost u dobi od pet do šest godina doseže daljnji napredak, a potreba za kreativnim izražavanjem svojih ruku postaje sve izraženija. U ovom razdoblju, dijete postiže sve veće usavršavanje svojih vještina manipulacije predmetima i kreativne izražajnosti. Dijete pokazuje sposobnost izgradnje stuba od 10 kocaka, što razvija točnost i strpljenje u postavljanju svake kocke. Dijete ove dobi izrezuje jednostavne oblike škarama, pri čemu razvija svoju koncentraciju i vježba točnost. Upotreba igle, konca i alata, ako mu se pokaže, ukazuje na njegovo razumijevanje i sposobnost korištenja različitih tehnika (Starc, 2004). Djetetova znatiželja izražava se kroz korištenje alata poput čekića također, može mesti metlom i kopati malom lopaticom. U ovoj dobi dijete koristi vilicu i nož, rezanje pojedine hrane može predstavljati problem (Einon, 2004). Naučeno rukovanje olovkom i kistom omogućava mu sigurno povlačenje okomitih i vodoravnih crta. Sposobno je spojiti dvije točke olovkom. Dijete sada boji unutar linija i precrtava po modelu oblika poput trokuta u dobi od pet godina i romba u dobi od šest godina. Sklonost zrcalnom izvrtanju slova ukazuje na razvoj vještina pismenosti. U crtanju čovjeka, dijete prikazuje glavu s detaljima, ruke, noge i trup, pokazujući napredak u percepciji. Što se tiče složenih motoričkih vještina, može izvesti kolut naprijed uz pomoć, pokazujući sve veću svijest o svojem tijelu i ravnoteži. Sposobno je koristiti sanjke, koturaljke i klizaljke, istražujući razne načine kretanja. Dijete se aktivno izražava i kroz ples, pratnju ritma udaraljka, pokazujući sve veću svijest o ritmu i melodiji (Starc, 2004).

2. GRAFOMOTORIKA

2.1. Pojam grafomotorike

Sposobnosti djeteta da upravlja svojim tijelom podijeljene su u različite kategorije kako bismo bolje razumjeli njihovu složenost i ulogu u razvoju. Krupna motorika obuhvaća dinamične pokrete cijelog tijela poput trčanja ili skakanja, dok se fina motorika usredotočuje na precizne pokrete ruku i šaka. Ova podjela motoričkih vještina ključna je za razvoj grafomotorike, koja se odnosi na sposobnost izvođenja slova i simbola te uspješno držanje olovke. Raznolikost ovih vještina stvara osnovu za daljnje istraživanje grafomotorike, čime se povezuju tjelesna koordinacija i sposobnost izražavanja na papiru (Ambrosi-Randić, 2017).

Žerdin (2005) je dao jasno definiciju pojma „grafomotorika“, istaknuvši da se sastoji od „grafa“ i „motorike“, pri čemu „graf“ označava čin pisanja u starogrčkom jeziku. Grafomotorika se odnosi na vještinu pisanja i sposobnost upravljanja olovkom. Žerdin (2005), također ističe da uspješnost djece u početnim godinama školovanja često ovisi o razvijenosti grafomotoričkih sposobnosti i osjetilnih funkcija. Dobar vid i sluh su ključni za usvajanje čitanja i pisanja, a često se suočava s nepravilnim držanjem olovke kod djece. Čak i uz upute i pomoć učitelja, mnoga djeca i dalje zadržavaju nepravilne obrasce držanja olovke koji mogu uzrokovati nelagodu i površno pisanje. Pravilno držanje olovke zahtijeva dobro razvijene mišiće, pri čemu se razlikovanje napetosti mišića donjih udova počinje formirati već u dobi od 30 mjeseci, a precizni pokreti šake i prstiju postaju jasni tek oko šeste godine. Potrebno je prakticirati vježbe kako bi se podržao pravilan razvoj grafomotoričkih vještina. Djeca koja se upoznaju s rukovanjem olovkom u ranom dobu imaju više prilika za usvajanje pravilnih vještina pisanja (Leopold, 2023).

Baš kao što postoji napredak u stjecanju spoznajnih sposobnosti, tako i postoji niz koraka pri razvoju mišića. Kako bi početno pisanje bilo uspješno dijete mora ovladati četiri faze razvoja finih motoričkih vještina - pokrete cijele ruke, pokrete cijele šake, hvatanje i koordinaciju hvatanja (Carvell 2006). Razvoj finih motoričkih vještina započinje jačanjem i usavršavanjem mišića cijele ruke. Primjerice, mala djeca koriste cijelu ruku pri pokretu, kad oslikavaju velike površine

valjcima za bojanje ili prilikom bacanja lopte u košaru. Korištenje cijele ruke pri pokretu prethodi razvoju mišića šake (Huffman i Fortenberry, 2011).

Preljevanje vode iz jednog spremnika u drugi i stiskanje vode iz šprice služi razvijanju mišića cijele šake. Jačanje mišića šake dovodi do sposobnosti koordinacije preciznijih pokreta prstiju. „Djeca razvijaju pokrete hvatanja tako da pritišću palac i kažiprst zajedno. Aktivnosti poput pričvršćivanja štipaljki na plastičnu čašu, nizanja perlica ili trganja papira podržavaju taj razvoj“ (Huffman i Fortenberry, 2011:103).

Kontrola hvatanja je završna faza razvoja finih motoričkih vještina. S drugim razvijenim vještinama, djeca su sada spremna pravilno držati markere, olovke i druge pisaljke dok pišu. Ta koordinacija omogućuje palcu, kažiprstu i srednjem prstu da djeluju kao tronožac, podržavajući pisaljku i omogućujući sitne, visoko usklađene pokrete prstiju (Huffman i Fortenberry, 2011).

Razvoj fine motorike djece, ključan za usvajanje vještina pisanja, obuhvaća precizne pokrete ruku i šaka. Primjeri takvih aktivnosti su rezanje škarama, nizanje predmeta na špagu, oblikovanje plastelinom te držanje olovke i pisanje. Paralelno, razvijanje krupne motorike, potrebne za stabilnost, uključuje aktivnosti kao što su trčanje, penjanje i vožnja bicikla. Pravilan položaj olovke, pincetni stisak, razvija se postupno, omogućujući djetetu da već u dobi od tri godine pravilno drži olovku jastučićima prstiju. Ovo su temeljni koraci u procesu razvoja mišića za pisanje, od pokreta cijele ruke do detaljne kontrole prstiju. Važno je poticati djecu na razvoj fine motorike kroz raznovrsne aktivnosti koje razvijaju motoričku kontrolu, strpljenje i koordinaciju mozga. Roditelji, odgojitelji i učitelji imaju ključnu ulogu u podržavanju ovog razvoja kroz primjerene zadatke prilagođene dobi i vještinama djece.

2.2. Važnost grafomotorike

Prema Maquera i sur. (2021), stjecanje i ovladavanje pisanim jezikom ključna je stavka zrelog razvoja svakog djeteta i jedan od najvećih izazova za školski sustav. Razvijanje grafomotorike je jedno od težih i složenijih učenja baš iz razloga što je povezano s ostalim vještinama, isto tako zahtijeva suočavanje sa strahom, početnim neuspjehom i mogućom frustracijom. Svjesnost o tome da mala djeca razvijaju sposobnost razumijevanja i korištenja pisanih jezičnih znakova u predškolskoj dobi je izuzetno važna za razvoj njihove rane pismenosti, što je sposobnost koja im

pomaže da se bolje pripreme za učenje čitanja i pisanja kada krenu u školu. Međutim, stjecanje ove vještine nije samo o tome kako nacrtati slova ili brojeve. Ona također uključuje razvoj općih vještina motorike, poput sposobnosti korištenja ruku i prstiju na odgovarajući način za obavljanje različitih aktivnosti. To znači da dijete u početku ne crta slova i brojeve kao što ih odrasli vide, već ih crta i radi pokrete ruku onako kako ono vidi slovo ili broj. Kasnije, kad dijete počne pisati, ti rani pokreti mu pomažu u povezivanju vizualnog prepoznavanja slova s motoričkim iskustvom pisanja, što olakšava učenje pisanja slova. Stoga se praksa rane grafomotorike, tj. vještina koja se razvija kroz te rane aktivnosti crtanja i oblikovanja pokreta ruke, smatra korisnom za pripremu djece za učenje pisanja. To je važno jer može olakšati razumijevanje i prepoznavanje slova i brojeva, što je ključno za uspješno učenje čitanja i pisanja u školi (Maquera i sur. 2021).

2.3. Rukopis

U svijetu obrazovanja, razvoj dječjeg rukopisa igra izuzetno važnu ulogu. Svaki detalj ima svoje mjesto, a ključno je biti precizan kako bi tekst bio čitljiv i razumljiv. Međutim, jednako važan kao oblik slova jest i razmak između tih slova, a taj često zanemaren aspekt može znatno utjecati na kvalitetu rukopisa.

Prema Scholten i Hamerling (2006), tehnika šrafiranja, koja uključuje crtanje paralelnih crtica između postojećih linija, pokazala se kao izvrsna vježba za razvoj ovih važnih vještina. Djeca kroz šrafiranje razvijaju svoje fine motoričke sposobnosti i nauče kako održavati ravnomjieran razmak između crtica. Ovaj proces je ključan jer kasnije, kad djeca prelaze na pisanje tiskanim rukopisom, moraju znati kako postaviti slova tako da se stvara harmonična vizualna povezanost između njih.

Unatoč popularnom vjerovanju u važnost ritma u pisanju, istraživanje sugerira da naglasak na ritmu može narušiti preciznost u crtanju. Također, važno je naglasiti da rukopis ne bi trebao postati automatski proces sve dok slova nisu pravilno oblikovana i dok se znatno ne promijene. Vizualna percepcija kod djece često napreduje brže od njihove sposobnosti grafičke izvedbe. Ovo ukazuje na činjenicu da loš rukopis često nije posljedica nedostatka fine motoričke spretnosti, već nedostatka temeljnog poznavanja slova. Kako bi se pomoglo djeci s izazovima u rukopisu, primijećeno je da usporavanje pisanja i pažljivo oblikovanje slova može znatno poboljšati njihov rukopis. Ovo naglašava važnost preciznosti izvedbe, umjesto brzine. Rana stimulacija i vježbanje

preciznih motoričkih vještina može značajno unaprijediti dječji rukopis. Ključno je poticati djecu da ispravno drže olovku (Scholten i Hamerling, 2006).

3. ULOGA OBITELJI I ODGOJITELJA U POTICANJU GRAFOMOTORIČKOG RAZVOJA DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Neosporiv je utjecaj kvalitetnog okruženja na razvoj grafomotoričkih sposobnosti djece. Dok nasljedni čimbenici igraju svoju ulogu, posebno je važno naglasiti da okruženje u kojem se dijete razvija ima ključan utjecaj na oblikovanje finih motoričkih vještina potrebnih za kasnije usvajanje čitanja i pisanja. Povezanost između grafomotoričkog razvoja i pripreme za stjecanje pismenosti postavlja roditelje u središte, budući da roditelji svojom prisutnošću i podrškom često imaju najveći utjecaj u razvoju temeljnih sposobnosti. Njihov angažman ostaje i dalje bitan dijete krene prema školskom obrazovanju. Uz roditelje, ne treba zanemariti niti ključnu ulogu odgojitelja, posebno u ustanovama ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja. Kroz strukturirane aktivnosti, interakcije i pružanje materijala i alata koji potiču finu motoriku, odgojitelji igraju ključnu ulogu u oblikovanju temeljnih vještina potrebnih za budući grafomotorički razvoj. Ujedinjeni doprinos roditelja i odgojitelja u stvaranju primjereno dizajniranog okruženja koje podupire dječji grafomotorički razvoj postaje ključni čimbenik u oblikovanju putanje prema uspješnoj pripremi za čitanje i pisanje.

3.1. Uloga roditelja

„Za kvalitetno dizajniranje vanjskog svijeta u kojem se ostvaruje djetetov razvoj, posebice djetetov rani razvoj, najodgovorniji su njegovi roditelji/skrbnici“ (Ljubetić, 2011:81). Drugim riječima, roditelji ili skrbnici su najvažniji faktor u oblikovanju okoline u kojoj se odvija rani razvoj djeteta. Njihova odgovornost u pružanju ljubavi, podrške i poticaja presudna je za poticanje djetetovog razvoja u ranom djetinjstvu i nosi dugoročni utjecaj na djetetovu budućnost. Osnovna obiteljska dinamika ima izuzetno važnu ulogu u odgoju i socijalizaciji djeteta, pri čemu roditelji imaju ključnu ulogu kao njegovi vodiči u ovom procesu. Utjecaji koje obitelj pruža su nezamjenjivi i

snažno oblikuju djetetov razvoj. Pred roditelje postavljaju se važne zadaće u pripremi djeteta za školu, što označava značajnu promjenu u obiteljskom životu. Odlazak djeteta u školu predstavlja bitan korak, a roditelji imaju ključnu ulogu u pripremi za taj novi period. To uključuje poticanje dijaloga i razvoja komunikacijskih vještina kod djeteta, poticanje redovitog čitanja te podršku u rješavanju raznih zadataka. Roditelji su tu da pruže pomoć i rješenja kada se pojave izazovi ili problemi tokom školskog puta (Mendeš i sur. 2009).

Mnogi roditelji se sami isključuju iz procesa pomoći djetetu da nauči čitati i pisati jer ih naš društveno uvjetovan pogled uvjerava da je to teško i da je to zadaća učitelja. Priprema za čitanje i pisanje započinje mnogo prije formalnog obrazovanja, a roditelji imaju priliku biti prvi i najbolji učitelji. Posebno je važno da se potakne želja djeteta za čitanjem i pisanjem (Lawrence, 2003).

Trenutno su malo poznate konkretne tehnike koje roditelji koriste za podršku razvoju dječjih vještina pisanja. Skibbe i sur. (2013) proveli su istraživanje koje ističe da roditelji koriste različite strategije dok rade s djecom, kao što su osiguravanje materijala za pisanje, izgovaranje zvukova riječi i upute o oblikovanju slova. Neki roditelji diktiraju slova djeci tijekom pisanja. Drugi potiču djecu da kopiraju slova iz knjiga. Općenito, postoje varijacije među roditeljima u vrstama, obimu i kvaliteti podrške koju pružaju za pisanje. Također, postoje i različite podrške, odnosno različita pomoć koju roditelji mogu pružiti djetetu prilikom učenja pisanja. Prva je grafofonemska podrška koja pomaže djetetu da razbije riječ na zvukove i poveže ih sa slovima. Roditelji s visokom razinom grafofonemske podrške naglašavaju zvukove i povezane simbole, dok oni s niskom podrškom ne pružaju objašnjenja ili samo daju odgovore bez obrazloženja. Veća podrška omogućuje djeci bolju nastavu za razvoj fonološke svijesti i vještine slova, ključne za kasniji uspjeh u čitanju. Druga podrška prilikom pisanja doprinosi tome da dijete fizički napiše pojedinačna slova, što je vještina blisko povezana s pisanjem rukom, kao i sa sposobnošću ispravnog pisanja riječi. Roditelji koji pružaju snažnu potporu prilikom pisanja mogu usmjeriti dijete kako pravilno oblikovati znakove na papiru, kao što je primjerice: „Nacrtaj crtu, pa zatim krug pokraj nje.“ Nasuprot tome, roditelji koji pružaju manju potporu ne pružaju smjernice ili čak umjesto djeteta pišu slovo. Značajna potpora prilikom pisanja povezana je s boljim vještinama pismenosti kod djece u predškolskoj dobi. Nadalje, istražen je i stupanj zahtjevnosti koji roditelji pokazuju prema preciznosti dječjeg pisanja, odnosno koliko često roditelji ukazuju na netipične aspekte pisanja djeteta i traže od njega da ispravi pogreške. Ova treća vrsta podrške upotpunjuje

prethodno spomenute tako da istražuje kako roditelji reagiraju na dječje pogreške pri pisanju slova na papiru.

Pisanje male djece često se razlikuje po obliku slova, razmaku između njih, horizontalnom i vertikalnom poravnanju te veličini. Roditelji koji ne zahtijevaju preciznost prihvaćaju netipične rezultate dječjeg pisanja bez naglašavanja pogrešaka. S druge strane, roditelji koji zahtijevaju za preciznost ukazuju na pogreške i/ili potiču djecu da ih isprave (Skibbe i sur. 2013).

Učestalo početno pisanje djece koncentrirano se oko slova O, za kojim slijede slova A i T. Ta slova, s obzirom na njihovu grafomotoričku strukturu, olakšano se izvode, pri čemu slovo A iznjedri iznimno mnogo primjera u rječniku te se kao takvo često javlja (Lenček, Užarević, 2016). Istraživanje Lenček i Užarević (2016) pokazalo je kako ispitanici u dobi od tri godine najčešće zabilježe slova O i A, dok četverogodišnjaci daju prednost slovima T i A.

Kako bi roditelj pružio podršku djetetu u razvijanju vještina čitanja i pisanja, potrebno je poticati dijete da komunicira s drugima o stvarima koje zna. Važno je da dijete ima bogat rječnik i da čuje raznovrstan i zanimljiv govor iz različitih okruženja. Ako roditelji žele da se kod djeteta razvije precizna motorička spretnost, ključno je da ulože trud i pripreme čvrste temelje mnogo prije nego što te vještine postanu važne. Također, nije određena dob kad bi dijete trebalo naučiti vještine pisanja, stoga je važno ne postavljati ograničenja u tom smislu (Lawrence, 2003).

Dijete treba mnogo vježbanja prije nego što razvije dovoljnu kontrolu ruke za precizno pisanje slova. Aktivnosti koje potiču preciznost i pažljivost pokreta ruke izuzetno su važne. Već s 18 mjeseci djetetovog života moguće je započeti s takvim aktivnostima. Vježbanje ulijevanja tekućine je ključno jer ne samo da pomaže u razvijanju brige za osnovne potrebe, već također doprinosi razvoju kontrole ruke. Kada dijete dostigne sposobnost ulijevanja, potrebno ga je poticati da tu vještinu primijeni i u drugim situacijama, poput primjerice, mazanja namaza na kruhu. Slagalice su također izuzetno korisne jer potiču upotrebu kažiprsta i palca. Što se tiče crtanja, predlaganje djetetu od četiri ili pet godina da nacrtati određeni predmet pomaže mu usmjeriti pažnju na oblik i potiče ruku da ga precizno nacrtati. Uvođenje obrazaca za pisanje, kao što su spirale, kružnice ili cik-cak linije, također je korisno za razvijanje spretnosti pisanja (Lawrence, 2003).

Osim toga, slikanje prstima korisno je za djecu od tri godine i više, kao i aktivnosti poput šivanja u obliku slova ili geometrijskih figura te rad s tijestom ili glinom pridonose razvoju motoričkih

vještina potrebnih za pisanje. Sve ove aktivnosti igraju ključnu ulogu u pripremi djeteta za uspješno učenje pisanja (Lawrence, 2003).

3.2. Uloga odgojitelja

Uloga odgojitelja u dječjem vrtiću daleko nadilazi stereotipno poimanje kao „samo igranje s djecom“ i „čuvanje djece“. Odgojitelj ima ključnu ulogu u planiranju, evaluaciji i provedbi odgojno-obrazovnog procesa, ali i u održavanju adekvatnog okruženja za djecu, zadovoljavanju njihovih potreba i razvojnih zadataka te suradnji sa svim relevantnim dionicima. Osim brige o djeci, odgojitelj je i planer. On strateški osmišljava pedagoški rad, stvarajući sadržaje i aktivnosti koje potiču razvoj različitih aspekata dječjeg razvoja i učenja. Ova uloga zahtijeva razumijevanje individualnih potreba djece te prilagodbu programa kako bi se svako dijete potaknulo u skladu s vlastitim sposobnostima. Također, odgojitelj ima odgovornost održavanja okruženja koje je poticajno, sigurno i estetski ugodno za djecu. To uključuje brigu o prostoru, igračkama, didaktičkim materijalima te njihovoj funkcionalnosti. Sastavni dio uloge odgojitelja je i dokumentiranje djetetova napretka, evidentiranje njegovih aktivnosti i postignuća te komunikacija s roditeljima i drugim stručnjacima u i izvan ustanove. Suradnja s roditeljima izuzetno je važna jer pruža dublje razumijevanje djetetove osobnosti i potreba te olakšava usklađivanje odgojnih pristupa. Uz sve to, odgojitelji često rade u timovima s drugim stručnjacima i suradnicima, omogućujući multidisciplinarni pristup dječjem razvoju. Sve navedeno ukazuje na širinu i dubinu uloge odgojitelja, koji imaju ključan utjecaj na oblikovanje temelja dječjeg razvoja i učenja, te pripremajući ih za buduće obrazovne i životne izazove (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

„Usmjerenost na dijete znači priznavanje postojanja individualnih razlika i u realnosti a ne samo deklarativno“ (Miljak, 1996:32). Kako naglašava Miljak (1996), ako shvaćamo da je svako dijete jedinstveno i neponovljivo, a što ga razlikuje od druge djece, tada je razumno pretpostaviti da će i njegov način promatranja, doživljavanja svijeta, djelovanja, razvoja i odgoja biti jedinstven. Odgajatelj odabire sadržaje temeljem dubokog razumijevanja svakog djeteta u svojoj odgojnoj grupi, uzimajući u obzir mjesto, kulturu i tradiciju ustanove u kojoj djeluje. „Razvoj djeteta potiče se tako da se prati i ustanovljuje aktualni razvojni stupanj djeteta tj. ono što dijete jest i gdje se nalazi na putu odrastanja, da bi se na toj osnovi odredilo ono što je sljedeće u razvojnoj progresiji,

što će dijete moći svladati ili postići uz određeni mentalni napor i pomoć odgajatelja ili naprednog vršnjaka“ (Miljak, 1996:33). Naglašava se važnost praćenja i razumijevanja trenutnog razvojnog stupnja djeteta kako bismo znali gdje se ono nalazi u svom rastu i razvoju. Na temelju tih saznanja, odgojitelji mogu prilagoditi izazove i ciljeve kako bi djetetu omogućili postizanje sljedećih koraka u njegovom napretku.

Potiče se rad u grupama u kojima odgojitelj nudi širok spektar aktivnosti kako bi djeci omogućio izbor. U ovakvim situacijama, djeca obično biraju aktivnosti koje su usklađene s njihovim trenutnim i potencijalnim razvojnim fazama (Miljak, 1996).

U aktivnostima koje si sami odaberu, značajnu ulogu imaju njihovi vršnjaci. Kroz interakciju s drugima, djeca lakše savladavaju jaz između onoga što trenutačno znaju i što bi mogli postići. Ova društvena dinamika omogućuje im da se nose s izazovima koji bi inače bili izvan njihovih trenutačnih mogućnosti. Tijekom zajedničkog procesa također, uče važne životne vještine poput međusobnog razumijevanja, zajedničkog rada, strpljenja i neovisnosti. Rješenja koja postignu uz pomoć svojih vršnjaka mogu sutra primijeniti samostalno (Miljak, 1996).

U radu s djecom predškolske dobi, odgojitelji bi trebali temeljiti svoj pristup na povjerenju prema djetetu i njegovim sposobnostima. Ovo uključuje cijenjenje i poticanje djetetovih ideja, prijedloga i postignuća. Važno je stvarati okruženje u kojem se djetetu pruža prilika da bude samostalno u različitim aspektima života i aktivnosti u vrtiću. To znači da bi djeca trebala imati mogućnost birati s kim će se igrati, razvijati fizičku samostalnost kroz oblačenje i hranjenje te donositi odluke o tome koje će aktivnosti odabrati. Ovakav pristup potiče samopouzdanje, autonomiju i osjećaj odgovornosti kod djece, što su važne vještine za njihov daljnji razvoj (Miljak, 1996).

Odgojitelji imaju ključnu ulogu u poticanju razvoja djece tako da ih podržavaju u izvođenju aktivnosti koje su prikladne za njihovu razvojnu fazu. Na primjer, kada odgojitelj primijeti da se dijete igra i razvija svoje fine motoričke vještine, može mu ponuditi jednostavne slagalice, tijesto za modeliranje te razne oblike i veličine blokova koje dijete može manipulirati i istraživati. Tijekom obroka, odgojitelj može proširiti tu ideju nudeći različite pribore za jelo, uključujući i posebne pribore poput kutlače ili hvataljke, kako bi potaknuo znatiželju djeteta i privukao njegovu pažnju na zadatak. Pružanjem ovakvih prilika za vježbanje i usavršavanje motoričkih vještina, te davanjem djetetu slobodu da donosi izbore i odluke bez kritike, pomaže se djeci da nauče kontrolirati svoje tijelo i impulzivnost. Također, poticanjem djece da istražuju i preuzimaju

izazovne zadatke, doprinosi se razvijanju njihovog samopouzdanja u vlastite sposobnosti (Worley i sur. 2016). Također, odgojitelji u vrtićima bi trebali osigurati raznolike alate za pisanje poput flomastera, bojica i kreda. Na taj način, djeci bi se omogućila prilika za istraživanje i igru dok istodobno, razvijaju grafomotoriku. Također, omogućavanje pristupa senzornim materijalima kao što su flomasteri s mirisom, svijetle boje i naborani papir može dodatno poboljšati razvoj fine motorike i vizualno-perceptivnih vještina djeteta, produžujući njihovu pažnju i interes za aktivnost (Hoffman, 2017).

U predškolskom i ranom školskom razdoblju, odgojitelji, odnosno učitelji imaju važnu ulogu u poticanju kognitivnog razvoja, jezičnih vještina i socijalnih interakcija. Oni stvaraju okruženje u kojem se djeca izlažu različitim informacijama i aktivnostima te potiču njihovu znatiželju i istraživački duh (Berk, 2005).

U radu s djecom, odgojitelj ima ključnu ulogu u planiranju aktivnosti i odabiru sadržaja. Ova uloga temelji se na pažljivom promatranju i praćenju interesa i aktivnosti djece. Pored toga, odgojitelj potiče djecu da daju svoje prijedloge. U biti, odgojitelj djeluje kao posrednik između djeteta i znanja, stvarajući most koji pomaže djeci u istraživanju i otkrivanju novih saznanja i vještina. Ovakav pristup osnažuje djecu da preuzmu aktivnu ulogu u vlastitom učenju i razvoju (Miljak, 1996).

3.3. Partnerstvo obitelji i odgojne ustanove

U procesu poticanja grafomotoričkih sposobnosti kod djece rane i predškolske dobi, ključnu ulogu igraju kako odgojitelji u dječjim vrtićima, tako i roditelji. Njihova suradnja i međusobni odnos imaju dubok utjecaj na razvoj motoričkih vještina kod djece, stvarajući temelje za uspješno savladavanje pismenosti i komunikacije. Prema Ljubetić (2011), izgradnja veze obitelji i ustanove zahtijeva plan i poštivanje određenih pravila, gdje je na prvom mjestu dobrobit djeteta, a suradnja obiju strana neizostavan faktor. „Ako se poštuju određena načela, zdravi se odnosi grade i razvijaju na zadovoljstvo svih strana u odnosu. Ta načela su: djelotvorna komunikacija, izgradnja povjerenja, pokazivanje poštovanja, dijeljenje iskustva poučavanja te uspješno rješavanje konflikata“ (Ljubetić, 2011:66).

„Svaki je sudionik kompetentan u svom području. Roditelj u poznavanju svog djeteta. Odgajatelj će biti kompetentniji u pedagoško-metodičkim znanjima“ (Miljak, 1996:46). Odgojitelji, kao stručnjaci u području rane dječje edukacije, imaju zadatak stvaranja poticajnog okruženja u vrtiću. Kroz pažljivo osmišljene aktivnosti i metode, oni potiču djecu da istražuju, razvijaju finu motoriku i grafomotoričke vještine. Njihova uloga u promatranju dječjeg napretka, pružanju podrške individualnim potrebama te poticanju samostalnosti djece ključna je za razvoj osnovnih motoričkih kompetencija. S druge strane, roditelji imaju neprocjenjivu ulogu kao prvi učitelji svoje djece. Njihova podrška i sudjelovanje u poticanju grafomotoričkih sposobnosti stvaraju most između doma i vrtića. Kroz svakodnevne aktivnosti i interakcije, roditelji potiču raznolikost motoričkog razvoja kod djeteta, stvarajući temelje za buduće uspjehe.

Prema Bersan (2021), zadaća odgojitelja, odnosno vrtića je informirati roditelje o karakteristikama razvoja djece te dobi, predstaviti sadržaj programa koji se provodi u vrtiću te pružiti osobno i grupno savjetovanje o obiteljskom odgoju i odgoju u predškolskoj ustanovi. S druge strane, odgovornost roditelja je aktivno sudjelovati u aktivnostima koje se provode u vrtiću, dijeliti informacije o svom djetetu s odgojiteljima te dosljedno primjenjivati pristupe u obitelji koje je odgojitelj predložio.

Međusobni odnos odgojitelja i roditelja ključan je za usklađivanje pristupa i strategija u poticanju grafomotoričkih vještina. „Interakcija među njima može pružiti djeci kvalitetnije i raznovrsnije poticaje, omogućiti im kvalitetniju i raznovrsniju komunikaciju i interakciju“ (Miljak, 1996:46).

4. AKTIVNOSTI I METODE POTICANJA GRAFOMOTORIČKIH SPOSOBNOSTI DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Razvoj grafomotoričkih sposobnosti kod djece rane i predškolske dobi iznimno je važan aspekt njihovog sveukupnog formiranja. Ključno je shvatiti da okolina u kojoj se dijete razvija ima izuzetan utjecaj na razvoj ovih sposobnosti te da je potrebno aktivno poticati i iskoristiti dječji potencijal u ovom području. „Pri rođenju sve sposobnosti su samo potencijali koji će se tek razviti. Dijete kojem se ograničava kretanje neće se razviti u dobrog trkača, čak iako za to ima urođene potencijale“ (Starc, 2004:17). Djetetov potencijal za razvoj grafomotoričkih vještina može biti nevjerojatno raznolik, no taj potencijal samo je polazište. „Do dvije godine razvoj motorike

prvenstveno ovisi o neurološkom sazrijevanju, dok je kasnije napredovanje pod većim utjecajem okolinskih uvjeta za vježbanje već razvijenih pokreta“ (Starc, 2004:18). Ključ leži u aktivnom poticanju tog potencijala putem raznolikih aktivnosti i pristupa. Nije dovoljno pretpostaviti da će se sposobnosti automatski razviti, potrebno je pružiti poticaj, strukturu i podršku kako bi se ta raznolikost potencijala pretvorila u vještine. Metode koje se primjenjuju u poticanju grafomotoričkih sposobnosti igraju izuzetno važnu ulogu. Kroz strukturirane, kreativne i edukativne metode, djeca su izložena različitim izazovima koji potiču razvoj finih motoričkih vještina. Ove metode također omogućuju djeci da razvijaju svoju koncentraciju, upornost i samopouzdanje, ključne aspekte za uspješno usvajanje grafomotoričkih vještina.

Upravo u ovoj fazi djetetov mozak i motorički sustav najbrže napreduju te stoga, postoji ogroman potencijal za razvoj finih motoričkih vještina. Aktivnosti koje se provode u ovom razdoblju mogu imati dugoročni utjecaj na dječji razvoj, oblikujući temelje za buduće akademske i životne izazove. Kroz sve navedene aspekte, stvaramo dublje razumijevanje važnosti ovog područja te kako ga pažljivo oblikovati kako bi se postigao optimalan razvoj kod djece.

Unutar vrtićkog okruženja, povremeno se istražuje dimenzija grafomotorike. Grafomotorički elementi dobivaju svoje mjesto u umjetničkom oblikovanju, no također postoji mogućnost integracije u raznolike druge situacije ili čak kao nezavisne vježbe unutar pažljivo pripremljenih radnih materijala. Aspekti grafomotorike također su primjetni u zadacima manipulacije gdje se primjenjuje crtanje. Djeca su izazvana zadacima koji se temelje na iscrtavanju raznovrsnih linija: ravnih, zakrivljenih, otvorenih, zatvorenih, isprekidanih i prelomljenih. Osim toga, mališani izrađuju strelice, zvjezdice, spirale i ostale oblike. Izazov povlačenja linija predstavlja kompleksnu radnju za dijete jer spaja motoriku ruke koja drži olovku, ugljen, ili slično, s kompleksnim živčanim sustavom. Upotreba ovih alata u najranijoj dobi značajno utječe na sposobnost preciznog povlačenja linija, što se očituje u usporedbi s djecom koja se s istim materijalima susreću znatno kasnije. Povezanost između usmjerenosti očiju i grafomotoričkih pokreta (tzv. grafomotorička spretnost) ima ključnu ulogu u pripremi za početno pisanje. Čak i postupak izvođenja osnovnih elemenata kao što su ravne, zakrivljene i vijugave linije, te manipulacija poput nizanjanja kuglica ili sastavljanja slagalice sa štapićima, podržava pripremu za školsku fazu. Takve aktivnosti, uz slične sadržaje, doprinose razvoju fine motorike ruke, šake i prstiju (Peteh, 1999).

Nadalje, važne su vizualno-perceptivne vještine za uočavanje detalja, ortografsko kodiranje za pamćenje, motoričko planiranje i izvođenje pokreta za pisanje te koordinacija ruke i oka. U vrtićkom okruženju, grafomotoričke aktivnosti mogu biti integrirane u različite aktivnosti, poput likovnog odgoja. Primjeri aktivnosti uključuju manipulaciju sitnim predmetima koja razvija pincetni hvat, upotrebu noža i vilice prilikom obroka za razvoj koordinacije ruku, rezanje papira škarama kako bi se poticala preciznost i okulomotorna koordinacija, te bojanje koje doprinosi razvoju fine motorike i kreativnosti. Osim toga, aktivnosti kao što su runjenje kukuruza, baci kocku i nacrtaj, te nacrtaj drugu stranu crteža potiču razvoj motoričkih sposobnosti ruku i prstiju. Pisanje na pisaćem stroju također pridonosi razvoju fine motorike i upoznavanju s rasporedom slova na tipkovnici. Za postizanje uspješnog pisanja, važno je djecu poticati na ove aktivnosti kako bi razvila ključne predpisačke vještine. Naravno, roditelji i odgojitelji imaju odgovornost osigurati raznolike prilike za manipulaciju, crtanje, bojanje i druge aktivnosti koje će doprinijeti razvoju grafomotoričkih vještina. Kroz ovakav pristup, djeca će stvoriti čvrste temelje za buduće pismeno izražavanje (Iveković, 2013).

Djetetove čitalačke vještine također, znatno oblikuje njegovo okruženje, kako socijalno tako i materijalno. Proces usvajanja pisanja prolazi kroz niz faza: prva je faza slikovnog pisma, koja se pojavljuje u drugoj godini djetetova života i uključuje korištenje crteža i šaranja za komunikaciju. Druga faza obuhvaća pokušaje davanja značenja crtežima, gdje dijete organizira svoje radove kako bi opisalo događaje. U trećoj fazi, crteži postaju način izražavanja priča, a veza između crtanja i govora postaje važna za razvoj pisanja. Četvrta faza označava prelazak na pokušaje korištenja konvencionalnih oblika pisanja kako bi se prenijele misli. U petoj fazi, dolazi do otkrivanja slova, uz podršku odraslih za pretvaranje govora u pisani oblik. Šesta faza donosi prelazak na abecedno načelo, gdje mnoga djeca prije polaska u osnovnu školu već koriste slova kao oznake slogova. Na kraju ove faze, dijete razumije i koristi slova kao znakove. Sve ove faze doprinose razvoju čitalačkih i pismenih vještina, uz važnu ulogu okoline i podrške odraslih (Mendeš i sur. 2009).

Prema Behymer (2003), postoji šest koraka u radionici pisanja koju mogu provoditi odgojitelji. Prvi korak je faza crtanja. Drugi korak je vođeno fonetsko pravopisno pisanje, poznato kao „dječje pisanje“. U ovoj fazi odgojitelji bi trebali pomagati djeci da slušaju zvukove u riječima. Nakon što svladaju lakše zvukove, bez obzira gdje se nalaze u riječi, potičem djecu da slušaju zahtjevnije zvukove i pišu slova koja misle da čuju. Djeca također koriste „čarobne linije“ za nepoznate

zvukove. Treći korak je pisanje odraslih i individualne mini-lekcije. U ovoj fazi potrebno je pohvaliti dijete za specifične aspekte njihovog dječjeg pisanja. Tijekom ove faze potrebno je fokusirati se na pravopisne konvencije u mini-lekcijama, kao što su interpunkcija, gramatika i razmak između riječi. Četvrti korak je mini-lekcija usmjerena na cijelu grupu. U ovoj fazi, troje djece ima priliku pročitati ili ispričati svoje priče iz dnevnika u stolici autora. Ostalu djecu potiče se da postavljaju pitanja, daju komentare ili uspostavljaju veze vezane uz pisanje dječjih autora. Peti korak je faza „mini dijeljenja“. Potrebno je dopustiti djeci da odaberu partnere, podijele svoje dnevnike i postavljaju pitanja. Ovaj korak zadovoljava potrebu djece da podijele svoj rad. Šesti i posljednji korak je faza objavljivanja. Ova faza uključuje reviziju i uređivanje dječjeg rada (Behymer, 2003).

5. ZAKLJUČAK

Poticanje razvoja djece rane i predškolske dobi ključno je za formiranje motoričkih, kognitivnih, emocionalnih i socijalnih kompetencija koje će ih pratiti kroz život. U tom kontekstu, važno je podržavati i poticati tjelesni, kognitivni razvoj, razvoj govora, socijalni i emocionalni razvoj, te razvoj krupne i fine motorike. U ranoj i predškolskoj dobi, djeca prolaze kroz značajne promjene u tjelesnom razvoju. Razvijaju krupnu i finu motoriku, što je od ključne važnosti za njihovu pripremu za školu. Paralelno s tim, razvoj govora omogućava im bolju komunikaciju i interakciju s okolinom. Socijalni i emocionalni razvoj igraju ključnu ulogu u razvoju djeteta tijekom ovog razdoblja. Djeca uče kako uspostavljati odnose s vršnjacima i razumjeti vlastite emocije te se prilagođavaju društvenim situacijama. Na taj način dijete se u cijelosti razvija. Grafomotorika, kao ključna komponenta razvoja fine motorike, igra esencijalnu ulogu u pripremi djece za komunikaciju putem pisanja i crtanja. Razumijevanje funkcioniranja grafomotorike omogućava shvaćanje kako ove vještine pripomažu djetetu izražavanje svojih misli i osjećaja.

Obitelj i odgojitelji imaju ključnu ulogu u poticanju grafomotoričkog razvoja. Obitelj pruža temeljnu podršku kod kuće, dok odgojitelji u predškolskim ustanovama pružaju strukturu i prilike za razvoj ovih vještina. Partnerstvo između obitelji i odgojitelja ključno je za optimalan razvoj djeteta.

Kroz različite aktivnosti i metode, obitelji i odgojitelji mogu poticati grafomotoričke sposobnosti djece. U ranijoj dobi, igračke i igre koje uključuju manipulaciju predmetima mogu pomoći u razvijanju fine motorike. U predškolskoj dobi, aktivnosti usmjerene na razvijanje vještina pisanja postaju važnije. To može uključivati vježbe pisanja slova, oblika i brojeva, kao i igre koje potiču koordinaciju oka i ruke. Također, igre koje potiču djetetovu pažnju i koncentraciju mogu imati pozitivan utjecaj na grafomotorički razvoj. Ove aktivnosti pružaju praktične načine za unapređenje djetetove spretnosti u ovom području.

Sveobuhvatan pristup razumijevanju i poticanju grafomotoričkog razvoja pomaže stvoriti čvrste temelje za dječji uspješan razvoj. Važno je posvetiti dovoljno pažnje grafomotorici u ranom djetinjstvu i pružiti smjernice za podršku obitelji i odgojiteljima u tom procesu.

SAŽETAK

Zdrav i cjeloviti razvoj djeteta ima značajan utjecaj na razvoj grafomotoričkih vještina, dok grafomotorika također utječe na ukupni djetetov razvoj. Grafomotorika, koja obuhvaća fine motoričke sposobnosti i koordinaciju pokreta, ključna je za razvoj vještina pisanja i crtanja, što su temeljne komponente školskog uspjeha. S druge strane, ukupni razvoj djeteta, uključujući kognitivne, jezične, socijalne i emocionalne vještine, može utjecati na razvoj grafomotoričkih vještina. Djetetova kognitivna sposobnost i razumijevanje simbola može utjecati na njegovu sposobnost prepoznavanja i oblikovanja slova. S druge strane, razvoj finih motoričkih vještina može poboljšati djetetovu sposobnost preciznog pisanja, što ima pozitivan utjecaj na njegovo samopouzdanje i uspjeh u školi. Grafomotorički razvoj predstavlja bitan korak u pripremi djece za buduća akademska postignuća. Pravilna podrška od strane odgojitelja i roditelja, kroz adekvatne aktivnosti i stvaranje poticajnog okruženja, ključna je za osiguravanje uvjeta koji omogućuju svakom djetetu ostvarivanje vlastitog punog potencijala u razvoju grafomotoričkih vještina unutar šireg konteksta njegova ukupnog razvoja. Stoga, suradnja između vrtića i obitelji omogućuje kontinuirano usmjeravanje i razmjenu informacija o djetetovim potrebama i napretku. Kroz partnerstvo, vrtići mogu osigurati roditeljima resurse, savjete i aktivnosti koje mogu primijeniti kod kuće kako bi dodatno poticali grafomotorički razvoj svoje djece. Ovakva suradnja između dva najvažnija okruženja u djetetovom životu pomaže stvaranju kohezivnog i poticajnog okruženja za optimalan razvoj.

Ključne riječi: cjeloviti razvoj, grafomotoričke vještine, suradnja

ABSTRACT

A child's comprehensive growth plays an important role in shaping his or her graphomotor skills, which in turn have a profound impact on the child's overall development. Graphomotor skills, which include fine motor skills and movement coordination, are essential for the development of writing and drawing skills, both of which are fundamental components of academic success. In addition, a child's overall development, including cognitive, linguistic, social, and emotional aspects, can have a reciprocal influence on the development of graphomotor skills. Child's cognitive abilities and understanding of symbols may directly affect his or her ability to recognize and form letters. Conversely, refining fine motor skills can greatly improve a child's ability to write accurately, thereby increasing his or her confidence and academic performance. Adequate support from educators and parents, achieved through appropriate activities and the creation of an enriching environment, proves essential to ensuring that each child reaches his or her full potential in terms of graphomotor skill development within the broader context of the child's overall development. Promoting collaboration between child care providers and families, therefore, facilitates ongoing consultation and sharing of information about the child's needs and progress. Through this partnership, child care centers can provide parents with valuable resources, advice, and activities that they can implement at home to further enhance their children's graphomotor development. Such synergy between these two central areas of a child's life fosters a cohesive and stimulating atmosphere conducive to optimal development.

Key words: comprehensive development, graphomotor skills, collaboration

LITERATURA

1. Ambrosi-Randić, N. i Glivarec, Ž. (2017), Grafomotorika kao prediktor intelektualnih sposobnosti u školskoj dobi. *Napredak*, 158 (3), 305-319.
2. Asher, S. R., i Coie, J. D. (Eds.). (1990), *Peer rejection in childhood*. Cambridge University Press.
3. Behymer, A. (2003), Kindergarten Writing Workshop. *The Reading Teacher*, 57(1), 85–88.
4. Berk, L. E. (2005). *Child Development*. Boston: Pearson Education.
5. Brajša – Žganec, A., Slunjski, E. (2007), Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalnoga ponašanja. *Društvena istraživanja*. 3 (89), 477 – 496.
6. Carvell, N.R. (2006), *Language Enrichment Activities Program (LEAP)*, vol. 1. Dallas, TX: Southern Methodist University
7. Đorđević, D.D. (1984), *Razvojna psihologija*. Gornji Milanovac-Beograd: Dečije novine
8. Einon, D. (2004), *Igre učilice*. Profil international
9. Findak, V. (2009), Kineziološka paradigma kurikula tjelesnog i zdravstvenog odgojno-obrazovnog područja za 21. Stoljeće. *Metodika*, 10 (19), 371-381.
10. Furlan I. (1985), *Čovjekov psihički razvoj*. Školska knjiga. Zagreb,
11. Grgurić, N. i Jakubin, M. (1996), *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa, nakladno društvo, d.o.o
12. Herceg, L.V., Rončević, A. i Karlavaris B. (2010), *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa
13. Ho, J., i Funk, S. (2018), *Preschool: Promoting Young Children's Social and Emotional Health*. *YC Young Children*, 73(1), 73–79.
14. Huffman, J. M., i Fortenberry, C. (2011), *Helping Preschoolers Prepare for Writing: Developing Fine Motor Skills*. *YC Young Children*, 66(5), 100–103.

15. Iveković, I. (2013), Utjecaj motoričkog planiranja, koordinacije i sukcesivnih sposobnosti na motorički razvoj i društveno ponašanje djece s teškoćama u razvoju. *Hrvatski športskomedicinski vjesnik*, 28 (2), 99-107.
16. Lawrence, L. (2003), Montessori čitanje i pisanje: Kako pomoći djetetu da nauči čitati i pisati – Priručnik za roditelje i odgojitelje za djecu od 3 do 7 godina. Zagreb: Hena.com
17. Lenček, M. i Užarević, M. (2016), Rana pismenost - vrijednost procjene. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 52 (2), 42-59.
18. Leopold, A. (2023), Razvoj grafomotorike nekad i danas. *Varaždinski učitelj*, 6 (12), 27-33.
19. Ljubetić, M. (2011), Partnerstvo obitelji, vrtića i škole. Zagreb: Školska knjiga
20. Majumdar, A. (2017), Child Social, Emotional, Language Development. *Journal of Social Science and Humanities Research*. Izdanje International Journal of Research and Development Publishers.
21. Maquera, Bermejo-Parades, Olivera-Condori. (2021), Family-classroom intervention for the development of graphomotor skills
22. Mendeš, B. (2009), Početna nastava čitanja i pisanja – temelj nastave hrvatskoga jezika. *Magistra Iadertina*, 4 (1), 115-129.
23. Miljak A. (1996), Humanistički pristup teoriji i praksi predškolskog odgoja. Velika Gorica – Zagreb: Persona.
24. Papalia, D. E., i Wendkos Olds, S. (1992), *Human Development* (5th ed.). McGraw-Hill
25. Peteh, M. (2003), *Svako slovo nešto novo*. Zagreb : Alinea
26. Scholten, R., i Hamerling, D. (2006), Opportunities for Distal Graphomotor Skills. *Academia.edu*.
27. Skibbe, L. E., Bindman, S. W., Hindman, A. H., Aram, D., i Morrison, F. J. (2013), Longitudinal Relations Between Parental Writing Support and Preschoolers' Language and Literacy Skills. *Reading Research Quarterly*, 48(4), 387–401.
28. Skok, A. (2022), Aktivnosti za razvijanje fine motorike u predškolskom razdoblju. *Varaždinski učitelj*, 5 (10), 508-514.

29. Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M., (2004), Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga
30. Šalaj, S. (Ed.). (2018), Motorička znanja djece: Zbornik radova. Zagreb, Hrvatska: Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu
31. Varljen Herceg, L., Rončević, A. i Karlavaris, B. (2010), Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi. Zagreb: Alfa
32. Vasta, R., Haith, Marshall M. i Miller, Scott A. (1997), Dječja psihologija. Zagreb: Naklada Slap.
33. Vizek Vidović, V., Vlahović-Štetić, V., Rijavec, M., Miljković. D. (2003). Psihologija obrazovanja. Zagreb: IEP-VERN
34. Vygotsky, L. S. (1978), Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press
35. Zhou, Jiayu. (2020), A Critical Discussion of Vygotsky and Bruner's Theory and Their Contribution to Understanding of the Way Students Learn. Review of Educational Theory

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja DOROTEJA HRVOIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce Pedagogije, engl. jezika i književnosti izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 10. 9. 2023.

Potpis

D. Hrvoić

**Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)**

Student/ica: DOROTEJA HRVAČIĆ

Naslov rada: POTICANJE GRAFOMOTORIČKOG RAZVOJA DJECE
RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Znanstveno područje i polje: DRUŠTVENO PODRUČJE, POLJE PEDAGOGIJE

Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
prof. dr. sc. MAJA GUBETIĆ

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

prof. dr. sc. MAJA GUBETIĆ
izv. prof. dr. sc. MORANA KOLUDROVIĆ
doc. dr. sc. SUZANA TOMAŠ

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 20.9.2023.

Potpis studenta/studentice: J. Hrvaić

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.